Kanta-Hämeen hyvinvointialue kiittää mahdollisuudesta antaa asiantuntijalausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä koskien alkoholilain muuttamista.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön viranhaltijat ja asiantuntijat ei kannata hallituksen esitystä. Alkoholilain (1102/2017) keskeisenä tarkoituksena on alkoholin kulutuksen vähentäminen rajoittamalla ja valvomalla alkoholiin liittyvää elinkeinotoimintaa sekä ehkäistä päihteiden käytöstä aiheutuvia haittoja niin yksilöille kuin koko väestölle. Esitetyt muutokset alkoholijuomien etämyynnistä ja kotiinkuljetuksen sallimisesta ovat vastoin lain perusperiaatteita.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön viranhaltijat ja asiantuntijat haluavat lausunnollaan esittää seuraavia huomioita.

Saatavuuden lisääntyminen

Saatavuuden lisääntyminen on kansainvälisen tutkimustiedon mukaan yhteydessä alkoholin kokonaiskulutuksen kasvuun sekä haitalliseen käyttöön. Alkoholin helpompi saatavuus, erityisesti kotiinkuljetuksen mahdollistaminen lisää ongelmakäyttöä, impulssiostamista ja altistaa haavoittuvia ryhmiä, kuten lapsia, ikääntyneitä ja alkoholin suurkuluttajia, haitallisille vaikutuksille. 77 prosenttia kaikista alkoholinkäyttökerroista ja 68 prosenttia kaikista humalakerroista tapahtuu kotiympäristöissä, joissa alkoholiongelmat heijastuvat lähisuhteisiin. THL:n tutkijoiden mukaan Suomessa noin 89 000 alaikäistä lasta elää perheessä, jossa toisella tai molemmilla vanhemmilla on vakava päihdeongelma, ja suurin osa näistä ongelmista liittyy alkoholiin. Saatavuuden lisääntyminen voi lisätä myös altistumista päihtymykseen liittyville haitallisille käyttäytymismalleille, lisätä lähisuhdeväkivaltaa, syrjäytymistä, toimeentulon vaikeuksia ja kuolleisuutta.

Lähisuhdeväkivalta

Lähisuhdeväkivalta on Suomessa yleisyytensä vuoksi kansanterveysongelma. Kuten luonnoksessa todetaan, alkoholin käyttö on yksi keskeinen riskitekijä lähisuhdeväkivallan taustalla. Runsas alkoholin käyttö saattaa vaikuttaa väkivallan uusiutumiseen ja tekojen raaistumiseen. Alkoholin saatavuuden helpottaminen voi lisätä impulsiivista juomista ja näin joillakin henkilöillä alentaa kynnystä väkivallan käyttämiselle. Alkoholilain muutoksen seuraukset voivat heikentää myös väkivaltatyössä käytettyjen menetelmien vaikuttavuutta. Lähisuhdeväkivaltatyön katkaisuohjelmissa ja kuntoutuksissa pyritään sitouttamaan väkivaltaa käyttänyttä rajoittamaan alkoholin kulutusta, jos sen on havaittu eskaloivan väkivaltatilanteita. Alkoholin saatavuuden helpottaminen voi heikentää väkivallan katkaisuohjelmiin sitoutumista. Yksi väkivaltatyön keskeinen työväline on lähisuhdeväkivallan kokijan kanssa laadittu henkilökohtainen turvasuunnitelma, jonka tarkoituksena on vahvistaa hallinnan tunnetta ja auttaa kokijaa ennakoimaan väkivaltatilanteita. Alkoholin kotiinkuljetus lisää riskiä sille, ettei väkivallan kokijan aina ole mahdollista ennakoida tai havaita väkivallan uhan kasvua turvasuunnitelman mukaisella tavalla.

Verkkokaupan ja kotiinkuljetuksen edistäminen voi siirtää alkoholin käyttöä pois julkisista tiloista, joissa esimerkiksi alkoholin myyjät, turvallisuusalan ammattilaiset tai viranomaiset voivat puuttua päihtymykseen ja/tai lähisuhdeväkivaltaan varhaisessa vaiheessa. Lähisuhdeväkivalta on vaiettu ilmiö ja avun hakeminen monesti vaikeaa. Väkivaltaa kokeneet voivat joutua entistä enemmän eristyksiin, jos alkoholinkäyttö siirtyy entistä enemmän koteihin, jolloin kodin ilmapiiri voi muuttua turvattomammaksi alkoholin lisääntyneen saatavuuden vuoksi.

Vaikutukset lapsiin ja nuoriin

Ostajan ikää on vaikeampi valvoa kotiinkuljetuksessa, ja alkoholin välittämisen riski alaikäisille kasvaa. Esityksessä on todettu, että alkoholijuoman toimituksessa juoman luovutus tapahtuisi aina suoraan kuljettajalta vastaanottajalle henkilökohtaisesti. Haasteena tulee olemaan tilanteet, joissa on esim. nuorisojoukko puistossa tai kotona, jolloin on mahdoton tietää kenelle alkoholijuomat tulevat päätymään. Alkoholin välittämisen riskit kasvavat. Tämä mahdollistaa alaikäisille alkoholin saamisen entistä helpommaksi, mikä lisää uudistuksen aiheuttamia haittoja lapsille ja nuorille. Ikärajavalvontaa koskevaa sääntelyä on väljennetty talousvaliokunnan esityksestä. Tämä mahdollistaa alaikäisille alkoholin saamisen entistä helpommaksi, mikä lisää uudistuksen aiheuttamia haittoja lapsille ja nuorille. Alaikäisten alkoholinkäyttö lisää monia riskejä, kuten päihtymykseen liittyviä tapaturmia, väkivaltaa, hyväksikäyttöä sekä riskiä alkoholiriippuvuuden kehittymiselle myöhemmin.

Hallituksen esityksen lapsivaikutuksia ei ole inhimillisestä eikä yhteiskunnallisesta näkökulmasta varaa jättää huomiotta. Lasten kasvuympäristön turvallisuus voi merkittävästi heikentyä alkoholin saatavuuden lisäämisellä. Kun alkoholia on helpommin saatavissa kotiin, on todennäköistä, että alkoholia käytetään aiempaa enemmän myös lasten läsnä ollessa. Perheissä, joissa on ongelmallista päihteiden käyttöä, voi johtaa lapsen altistumiselle vanhempien väliselle väkivallalle tai lapseen kohdistuvan väkivallan tai kaltoinkohtelun riski kasvaa. ACE-tutkimuksen valossa lapsuuden aikaiset haitalliset kokemukset vaikuttavat pitkälle aikuisiän terveyteen. On selvää, että inhimillisen kärsimyksen lisäksi tämä aiheuttaa kasvua sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöön. Hallituksen esitys alkoholilain muutoksista on ristiriidassa mm. perustuslain 19§ kanssa: ”Julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu” sekä YK:n lasten oikeuksien sopimuksen kanssa, joka velvoittaa suojelemaan lapsia heidän oikeuksiinsa kohdistuvilta laiminlyönneiltä.

Ikääntyneet ja alkoholi

Ikääntyneiden määrä kasvaa Kanta-Hämeessä valtakunnallista keskiarvoa nopeammin. Kanta-Hämeen yli 65 –vuotiaiden alkoholia liikaa käyttävien osuus on miehillä 51 % ja naisilla 23 %, joka on lisääntynyt vuodesta 2022. Alkoholihaitat ilmenevät ikääntyvillä huomattavasti pienemmillä annoksilla kuin työikäisillä. Kanta-Hämeessä on kaupunkimaista sekä maaseutumaista asumistyyliä. Joukkoliikenne ei tavoita kaikkia asukkaita, jolloin itsenäinen asioiminen vähittäismyynnissä ei ole aina kovinkaan helppoa. Alkoholin verkkokauppa ja kotiinkuljetus lisäisi alkoholin saatavuutta ja sitä kautta kulutusta. Alkoholijuoman toimitus (saatavuuden lisääntyminen) voisi tehdä helpommaksi erityisesti huonokuntoisten ikääntyneiden henkilöiden alkoholiostot ja näin lisätä kyseisten henkilöiden alkoholinkulutusta ja niistä aiheutuvia haittoja. Riskiryhmässä lainmuutoksen kannalta ovat etenkin ne ikääntyneet henkilöt, joille etämyynnin vapauttaminen ja kotiinkuljetus helpottaa alkoholin käyttöä ilman tarvetta poistua kotoa.

Alkoholin etämyynti ja vähittäismyynnin yksinoikeusjärjestelmä

Etämyynnin salliminen käytännössä lopettaisi Alkon yksinoikeuden ja avaisi markkinat ulkomaisille toimijoille, mikä on ristiriidassa hallitusohjelman tavoitteiden ja perustuslain yhdenvertaisuusperiaatteen kanssa sekä muutos syrjisi Suomessa toimivia yrityksiä. Elinkeinotoiminnan luvanvaraisuutta on perusteltu erityisesti väestön terveyden suojelemisella ja alkoholiin liittyvien sosiaalisten haittojen ehkäisyllä. Julkisen vallan on eri toimin edistettävän väestön terveyttä ja tuettavan perheiden mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja kasvu. Hallituksen esityksessä rajoituksia asetetaan vain kotimaisille toimijoille, kun taas ulkomaisille elinkeinonharjoittajille avataan markkina ilman vastaavia vaatimuksia. Esitys näyttäisi vapauttavan alkoholin etämyynnin myyjää koskevasta sääntelystä, kunhan elinkeinotoimintaa ei sijoiteta Suomeen. Tämä tarkoittaa, että sääntely perustuu siihen, missä maassa yritys on rekisteröity, eikä alkoholilain (1102/2017) tarkoitusta alkoholin kulutuksen vähentämistä rajoittamalla ja valvomalla alkoholiin liittyvää elinkeinotoimintaa sekä ehkäistä päihteiden käytöstä aiheutuvia haittoja niin yksilöille kuin koko väestölle. Tällainen asetelma kannustaa suomalaisia yrityksiä siirtämään toimintansa ulkomaille, esimerkiksi Viroon.

Petteri Orpon hallitusohjelman kirjauksessa todetaan, ettei Alkon alkoholin vähittäismyynnin yksinoikeusjärjestelmän kansanterveydelliseen merkitykseen puututa, eikä valtion alkoholiyhtiön tehtävää ja asemaa muuteta. Hallituksen esityksen mukaista kaikkien alkoholijuomien etämyyntioikeutta ei Euroopan komissio, Eu-oikeus tai tuomioistuimet edellyttäneet, että etämyyntioikeus pitäisi ulottaa koskemaan kaikkia juomalajeja, kuten väkeviä alkoholijuomia. Hallituksen esityksessä on kysymyksessä hallituksen omasta ratkaisusta.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön viranhaltijat ja asiantuntijat vastustavat Alkon yksinoikeusjärjestelmän purkamista ja Alkon yksinoikeusjärjestelmä tulee säilyttää yli 8 % juomien osalta hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti, koska nykyinen alkoholin vähittäismyynnin yksinoikeusjärjestelmä on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella tehokas tapa ennaltaehkäistä ja vähentää alkoholin kulutusta ja haittoja väestössä. Ulkomaan etämyynti tulee rajata koskemaan vähittäismyynnissä yleisesti sallittuja myyntirajoja (8 % käymisteitse valmistetuille ja 5,5 % muille alkoholijuomille). Tällöin ulkomaisille toimijoille sallitaan ainoastaan samat oikeudet kuin suomalaisille kilpailijoilleen.

Markkinointi

Alkoholijuomien markkinointia koskevia säännöksiä on lakiehdotuksessa kevennetty laajasti. Väkevien alkoholijuomien markkinointikiellon poistamisella on huomattavan laajoja vaikutuksia ja nämä vapautukset vaikuttaisivat toteutettavan sen johdosta, että ulkomaalaisille etämyyjille halutaan turvata mahdollisuudet markkinoida ja myydä kaikkia (mukaan lukien väkevät alkoholijuomat) alkoholijuomia suomalaisille kuluttajille. Markkinoinnin laajentaminen lisää huomattavan paljon riskiä lisääntyvään mietojen juomien verkkomainontaan, ostohistorian perusteella kohdennettuun mainontaan eli runsaasti alkoholia käyttäville. On todennäköistä, että kauppa tulee nostamaan verkkokaupassa näkymään tarjolle alkoholijuomia, vaikkei ostaja itse niitä etsisi.

Vaikuttajamarkkinointi

Vaikuttajamarkkinoinnin kielto on poistettu hallituksen esityksestä sekä mietojen että väkevien alkoholijuomien osalta. Kanta-Hämeen hyvinvointialueen viranhaltijoiden näkemyksen mukaan tämä

muutos on ristiriidassa Suomen ratifioiman YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa. Lasten ja nuorten aivojen kehitys ei mahdollista riittävää kriittistä medialukutaitoa, minkä vuoksi alaikäiset ovat erityisen alttiita sosiaalisen median vaikuttajamarkkinoinnille. Alaikäiset viettävät merkittävästi aikaa sosiaalisen median kanavissa ja seuraavat aktiivisesti vaikuttajia, jolloin he altistuvat markkinointiviesteille. Vaikuttajamarkkinoinnin haitalliset vaikutukset on jo tunnistettu esimerkiksi tupakan vastikkeiden, kuten sähkösavukkeiden ja nikotiinipussien, kohdalla. On perusteltua olettaa, että vastaava ilmiö koskee myös alkoholituotteita. Alkoholilakiin tulee sisällyttää vaikuttajamarkkinointia koskevat rajoitukset, jotka koskevat sekä kotimaisia että ulkomaisia vaikuttajia. Näin voidaan tehokkaammin suojella lapsia ja nuoria sosiaalisen median markkinoinnin aiheuttamilta haitoilta ja varmistaa, että lainsäädäntö on yhdenmukainen kansainvälisten velvoitteiden kanssa.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön viranhaltijat ja asiantuntijat vastustavat markkinointiin liittyviä muutoksia etenkin haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojelemiseksi.

Vahva tunnistautuminen

Eduskunnan talousvaliokunta totesi lausunnossaan (TaVL 28/2024 vp– HE 173/2024 vp), että alkoholijuomien toimitusmyynti edellyttää tehokasta ja toimivaa ikärajavalvontaa. Talousvaliokunta esitti, ettei vahvaa sähköistä tunnistautumista koskeva vaatimus verkko-oston yhteydessä ei ole välttämätön lain tavoitteiden saavuttamiseksi. Ikärajavalvonnan tehokkaan toteutumisen kannalta olisi riittävä ostajan iän vahvistaminen juomaa toimitettaessa. Hallituksen esitystä on muutettu pelkän talousvaliokunnan lausunnon perusteella ilman sosiaali- ja terveysvaliokunnan näkemystä asiaan. Sosiaali- ja terveysasioissa asiantuntijana on sosiaali- ja terveysvaliokunta, ei talousvaliokunta. Poistoa perusteltiin mm. hallinnollisella taakalla ja kilpailullisilla perusteilla. Vahvan tunnistautumisen velvoite etämyynnissä ja kotiinkuljetuksessa on välttämätöntä lisätä takaisin lakiesitykseen.

Alkoholin toimittaminen ja valvonta

Toimituspaikkojen määrän rajattomuus ja kotiinkuljetusten valvonnan haasteet vaikeuttavat viranomaisten työtä. Erityisen huolestuttavaa on, että hallituksen esitys sallisi alkoholin toimituksen julkisille paikoille. Jatkossa valvontakohteina olisi käytännössä rajaton määrä alkoholijuomien toimituksen luovutuspaikkoja. Lakiesitys tulee asettamaan valvontaviranomaiset käytännössä mahdottoman tehtävän eteen, koska lähtökohtaisesti luovutuspaikka olisi vapaasti ostajan ja myyjän välillä sovittavissa. Viranomaisilla on haastava tehtävä, koska he eivät oikeasti pysty tietämään ketkä alkoholijuomia lopulta toimittavat ja minne toimittavat.

Alkoholijuomien toimittajan määritelmä tulee muuttaa aiemman esityksen mukaiseksi. Valitettava aiemmasta esityksestä on muutetta toimittajien määritelmää. Alkoholijuomien toimittajien ei tarvitse olla toimitusluvan haltijan henkilökuntaa, vaan he voivat olla myös toimeksiantosuhteisia toimittajia. Tämä on vastoin luvanvaraisuuden aiempaa tarkoitusta.

Työturvallisuuden näkökulmasta alkoholin kotiinkuljetus eroaa merkittävästi alkoholin vähittäismyynnistä. Alkoholijuomien kotiinkuljetus lisää työturvallisuusriskejä kuljettajille, joiden vastuut ja valvonta eivät ole selkeästi lakimuutoksessa määriteltyjä. Päihtyneille luovuttamisen estäminen on käytännössä haastavaa. Kuljettaja toimii yksin ja yksityisissä tiloissa, ilman työtovereiden tai vartijoiden tukea, ja voi kohdata arvaamattomia tilanteita, kuten päihtyneitä tai aggressiivisia asiakkaita. Päihtyneille luovuttamisen estäminen on käytännössä haastavaa. Alkoholin

toimituspassin suorittaminen ei poista työturvallisuuteen liittyviä uhkia. Lisäksi toimituspassin sisällöissä tulee huomioida tiedot lastensuojeluilmoituksen ja ikääntyneiden huoli-ilmoituksen tekemisestä.

Laissa tulisi säätää siitä, että alkoholin oston ja sen toimittamisen välissä tulisi olla vähintäänkin useiden tuntien ajanjakso. Hallituksen esityksessäkin tutkimuksen mukaan pikatilaukset olivat erityisen yleisiä alle 25-vuotiailla. Pikatilaukset voivat johtaa juomatilanteiden pitkittymiseen sekä kerralla nautittujen alkoholiannosten kasvuun erityisesti nuorilla. Lisäksi hallituksen esityksessä kerrotun tutkimustiedon mukaan alkoholijuomien nopea toimitus lisää mahdollisuutta alkoholinkäytön impulsiivisuuteen ja impulsiivisuus on puolestaan keskeinen tekijä alkoholin riskikäytön ja siihen liittyvien haittojen synnyssä. Saman päivän tai välittömät kotiinkuljetukset voivat lisätä impulsiivista alkoholin käyttöä ja siihen liittyviä häiriöitä.

Yhteenveto

Esitys ei tue haittoja vähentävän alkoholipolitiikan perusperiaatteita sekä hallitusohjelman tavoitteita terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä. Esitetyt muutokset lisäävät sosiaali- ja terveyspalveluiden kuormitusta ja ovat ristiriidassa hyvinvointialueiden keskeisten terveyserojen vähentämistavoitteiden kanssa.

Hallituksen esitys korostaa elinkeinovapautta, mutta ei huomioi riittävästi kansanterveyteen, sosiaalisiin vaikutuksiin ja lapsiin kohdistuvia riskejä. Alkoholinkäytöstä aiheutuvat haitat kuormittavat Kanta-Hämeen hyvinvointialueella perusterveydenhuoltoa, erikoissairaanhoitoa, perhe- ja sosiaalipalveluita sekä pelastuspalveluita. Hyvinvointialueet ovat erittäin haastavissa taloudellisissa tilanteissa, jossa joudutaan tekemään vaikeitakin talouden säästöjä, olisi tärkeä, ettei tehtäisi uusia kustannuksia lisääviä lakiuudistuksista, joilla lisätään ja helpotetaan alkoholijuomien saatavuutta.

Esitetyt muutokset eivät edistä kantahämäläisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta, vaan todennäköisesti lisäävät päihteistä johtuvia haittoja, kasvattavat hyvinvointialueen kustannuksia ja lisäävät palvelujärjestelmän kuormitusta. Esityksessä ei ole riittävästi otettu huomioon sen kansanterveydellisiä vaikutuksia, vaikutuksia haavoittuviin väestöryhmiin, kuten lapsiin ja ikääntyneisiin eikä myöskään arvioitu hyvinvointialueille aiheutuvia kustannuksia.

Kanta-Hämeen hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön viranhaltijat ja asiantuntijat eivät kannata esitettyä lakimuutosta.